

Е. В. Бармак
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
Науковий керівник: канд. філол. наук,
доцент Т. П. Ковальова

Лінгвістичні аспекти функціонування парадокса в художньому тексті **(на матеріалі творів Бертольта Брехта)**

Явище парадокса завжди привертало увагу науковців, адже належать до особливих одиниць, в яких відбивається еволюція людського світобачення, інтелектуальної діяльності, мислення та рефлексії. **Мета** даної статті – проаналізувати зміст поняття парадокса у філологічній парадигмі, визначити лінгвістичні механізми створення парадокса та закономірності його функціонування в художньому тексті.

Поняття «парадокс» виникло у давньогрецькій філософії для характеристики нової оригінальної думки. Давньогрецький філософ Аристотель визначав парадокс як висловлення, що суперечить загальноприйнятій думці, а також раніш викликаному в нашій уяві очікуванню [8:10]. Оратори широко використовували парадокси в своїх промовах як риторичний прийом, щоб вразити слухачів новизною і несподіваністю думки та вплинути на їх свідомість, адже, маючи в своїй природі певне протиріччя (між двома сторонами буття чи двома точками зору), парадокс уповільнює розуміння, приводить сприймаючого в напругу, викликає посилене мислення і в результаті веде до виявлення прихованої істини [8:10].

Поняття парадокса не є вузько-спеціальним – воно зустрічається в різних галузях науки, зокрема в літературознавстві та лінгвістиці.

У літературознавстві розглядають поняття художнього або літературного парадокса, суть якого полягає у вираженні протиріччя між авторським уявленням про дійсність та загальноприйнятими поглядами [1:40].

Сприйняття автором навколишньої дійсності часто може бути протилежним до уявлень, які сформувались у тому чи іншому суспільстві. Маючи зовсім інші погляди на певні явища, автор відкриває для читача нову, досі не аналізовану точку зору. Таким чином, парадокс у літературно-художній творчості служить засобом пізнання і вираження глибинних закономірностей антитегічної сутності буття.

Парадоксальність – органічна риса художнього твору, альтернативний (аналогічний) пошук істини [3:192]. Дослідники відзначають, що риси парадоксального світосприйняття притаманні письменникам різних епох, проте парадоксальність сюжетів, використання відповідних стилістичних засобів для створення парадокса є найбільш характерною для літератури ХХ століття. У першій чверті ХХ століття криза панівного на той час літературного напрямку – реалізму спричинила появу кількох різнопланових шкіл та течій, об'єднаних загальною назвою модернізму, та в більш широкому сенсі – започаткувала «епоху парадокса» в історії світової культури [7].

Парадокс – явище, яке потребує комплексного розгляду, тому знаходиться в центрі уваги й сучасної лінгвістики. Серед мовознавців немає одностайних поглядів щодо лінгвістичної сутності парадокса. З одного боку, звертають увагу на логічний аспект даного явища і трактують парадокс як висловлювання, що спростовує загальноприйняті думки та досліджують разом з крилатими виразами і афоризмами. Так, О. Селіванова називає парадоксом «судження, яке розходиться із загальноприйнятими уявленнями, тобто незвичним, неочікуваним, оригінальним запереченням того, що є безумовно правильним» [5:531]. Прикладом такого судження може слугувати вираз Марка Твена **«Ніколи не відкладай на завтра те, що можна зробити післязавтра»**, що є перифразом відомого вислову Бенджаміна Франкліна **«Ніколи не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні»**.

З іншого боку, враховують функціональний аспект і розглядають парадокс як стилістичний прийом, фігуру мовлення, що надає висловлюванню певне експресивне забарвлення, часто створює комічний ефект.

Крім того, дослідження парадокса в лінгвістиці пов'язане з проблемами мовного вираження, тобто формально-мовної реалізації даної фігури. Оскільки парадокс є явищем перевертання розуміння, різкої зміни точок зору [8:13], його відображення в мові відбувається здебільшого за допомогою мовних засобів, яким притаманні такі риси, як протиріччя, амбівалентність, алогізм.

Зокрема, О. В.Ємець характеризує парадокс як фігуру думки, що реалізується за допомогою таких мовних засобів, як антитеза та оксиморон [2:74]. Ядром парадокса є семантична протилежність його компонентів. Стислість і закінченість

парадокса наближають його до афоризму, а підкреслена загостреність формулювання – до гри слів, каламбуру [4].

О. А. Яшина розглядає парадокс з точки зору синтаксичної організації та виокремлює парадокси, які реалізуються в макроконтексті (у межах тексту художнього твору в цілому) та мікроконтексті (у межах абзацу чи декількох речень), а також на рівні речення чи словосполучення. За семантичною ознакою дослідниця розмежовує: а) парадокси, основою яких є співставлення; б) парадокси, основою яких є протиставлення; с) парадокси-перифрази, основою яких є відомі висловлювання [9].

Парадокс має в собі великий стилістичний потенціал і може використовуватись для створення комічного чи сатиричного ефекту, а також з метою інтелектуалізації висловлювання, створення інтелектуальної атмосфери [6], що посилює у читача/слухача процес мислення, що призводить до виявлення нового погляду на предмет.

Відомий німецький драматург, засновник епічного театру Бертольт Брехт використовував прийом парадокса як один із ефективних засобів донесення свого філософського погляду на морально-етичні сторони життя. Наведемо декілька прикладів парадоксальних висловлювань з твору Б. Брехта „Mutter Courage und ihre Kinder“:

Frieden – das ist nur Schlamperei, erst der Krieg schafft Ordnung [10:259]; Wie alles Gute ist auch der Krieg am Anfang halt schwer zu machen [10:270]; In einem guten Land brauchts keine Tugenden, alle können ganz gewöhnlich sein, mittelgescheit und meinetwegen Feiglinge [10:278].

Завдяки даним парадоксальним твердженням, побудованим на протиставленні понять, автор викриває антилюдяність війни, облудність воєнної пропаганди та розвінчує життєву філософію тих, хто не розуміє відповідальності кожного за долю людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Глазунова О.И. Парадокс как принцип организации текста// Вестник Санкт-Петербургского университета, Сер. 2, 1998, №3.
2. Ємець О. В. Особливості сюжетного парадокса у художньому тексті / О.В.Ємець // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – № 56. – С.74-76.

3. Моклиця М. М. Основи літературознавства. Посібник для студентів / Моклиця М. М. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2002.– 192с.
4. Парадокс // Литературная энциклопедия: В 11 т. – [М.], 1929-1939. – Режим доступу : <http://feb-web.ru/feb/litenc/encyclor/le8/le8-4422.htm>.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава : Довкілля – К, 2010. – 844 с.
6. Семен Г. Я. Парадокс как стилистический прием / Г. Я. Семен // Вестник Моск. ун-та. Филологические науки. – М., 1987, №5. – С. 81–83.
7. Художній парадокс на рубежі століть / І. Зорницька // Вісник Львівського університету. Серія філологічна . – 2014. – Вип. 60(1). – С. 306-314. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlnu_fil_2014_60\(1\)_40.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlnu_fil_2014_60(1)_40.pdf).
8. Шмид В. Заметки о парадоксе // Петербургский сборник. Вып. 3 : Парадоксы русской литературы : сб. ст. / под ред. В. Марковича, В. Шмида. СПб. : ИНАПРЕСС, 2001. – С. 9-16.
9. Яшина Е.А. Типология парадоксов в художественном тексте // Знание. Понимание. Умение. – 2007. – № 4. – С. 181-186.
10. Bertolt Brecht: Ausgewählte Werke in sechs Bänden / Erster Band. – Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main, 1997. – 696 S.